
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

LEMERÜLNI KINCSESBÁNYÁKBA

Németh István: *Arcok zsebtükörben*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1984

Ebben az „objektív” műfajban, amelyet Németh István művel, s ahogy műveli, igen ritka a személyes írói megnyilatkozás. Általában riportalanyait hagyja kedvükre beszélni, s ő — látszólag — csak lejegyzí a hallottakat. A kötet utolsó írásában mégis megvallja: „Szeretek lemerülni kincsesbányákba.” Úgy találom, hogy nemcsak e legújabb, hanem a három előbbi hasonló tárgyú és műfajú könyvének is kulcsmondata ez. Egyszermind ez a motivációja is a fáradhatatlan író-újságíró-riporternek, ez űzi, hajtja csaknem három évtizede faluról falura, Észak-Bácskától Dél-Bánáig, embertől emberig, kincsesbányától kincsesbányáig. Mert ezek az emberek, akik e kincsek birtokában vannak, a mi környezetünket alkotják: Topolyán, Moravicán, Kishegyesen, Feketicsen, Kishomokpusztán, Felsőhegyen, Debellácson, Törökfaluban, Ürményházán, a Delibáti-homokpusztán... hogy tovább ne soroljuk az általa bejárt helységeket, hisz valószínű, hogy azok jegyzéke lenne kurtább, ahol nem fordult meg, nem ült le falatozni, esetleg borozgatni vagy csak csendesen elbeszélgetni a körülöttünk zajló élet vagy a közemúlt forrásával, kezében az immár legendás jegyzőfüzettel. Egyik beszélgető társa szerint ugyanis neki az a kenyeré, hogy „az embereket meghallgassa”.

Gerold László már az első ilyen gyűjteményes kötet, a *Zsebtükör* megjelenésekor kiszámította, hogy az addigi kilenc év alatt (1964 és 1973 között) Németh Istvánnak legalább 6—700 egy- és kéthasábos írása jelent meg az újságban. Bizonyos, hogy az azóta eltelt újabb évtized alatt legalább még ennyi vagy jóval több (összesen kétezeralahány?). Ijesztő szám. Félelmetes mennyiség. Szinte magától adódik, egyenesen feltolakszik a kérdés, már-már gyanakvás: megőrizhető-e ilyen munkatempó, ilyen mennyiségi teljesítmény mellett az eleven írói kíváncsiság, érdeklődés, nem látszik-e fáradtság, fásultság jele? Az írások kialakult formája, szerkezete, az író alkotói módszere nem merevedett-e kaptafává, nem jutott-e túl nagy szerephez a rutin?

Az írások összességének viszonylatában talán szónoki kérdéseknek mi-

nőszülhetnek az előbbieik, hisz elvileg is elképzelhetetlen, hogy ennyi azonos terjedelmű, formájú, szerkezetű írás azonos, egyformán magas művészi színvonalat képviseljen. Csakhogy előttünk nem a kétezernyi írás hever és vár méltatásra, hanem az *Arcok zsebtükrében* kötet 67 írása, tehát a megírt és publikált riportok egy töredéke. S itt kell megjegyezni, hogy Németh István kivételes igényességgel válogatja kötetei anyagát, hisz a négyben mindösszesen mintegy 300 olvasható!

Minket tehát a kötetekben, ezúttal a legújabb kötetben olvasható írások érdekelnek mint az alkotói folyamat végeredménye. A Németh-féle alkotói folyamatnak viszont, úgy vélem, a választás és válogatás a lényeges mozzanata, vagyis a könyvben realizálódó mű többszörös válogatás, választás eredménye.

Először is megválasztja, kiválasztja riportalanyát, beszélgető társát. Azt hiheti az olvasó, hogy kivételes szerencséje van ebben, hisz rendre olyanokat bír szólásra, akiknek az élete valóságos regény, s nagyon fontos, jellemző adalékokkal szolgál egy korszak, egy vidék, társadalmi réteg stb. jobb megismeréséhez, voltaképpen önismeretünk gyarapításához. Ez azonban biztosan csak látszat, s ha valahol, itt okvetlenül érvényesül az újságírói rutin, a hosszú gyakorlat során szerzett emberismeret. Másrészt viszont ki tudja, nem marad-e olykor egy-egy beszélgetés anyaga a jegyzőfüzetben?

A válogatás, szelektálás következő fázisa, ha lehet, még nehezebb s még nagyobb gyakorlatot, rutint követel. Nem kívánom elhallgatni, hogy a saját tapasztalatomból is tudom (rólam is írt egy portrévázlatot), milyen óriási anyagból, mennyi adatból, apró-cseprő életmozzanatból kell kiválasztania, kihámozni a néhány leglényegesebbet, amely egyrészt a szigorúan megszabott csekély terjedelembé belefér, másrészt nemcsak a 'beszélőről, hanem arról a világról is mond valamit, amelyben az illető él. Ne feledjük, fél napokat ül egy-egy lócán, kiskonyhában vagy a nagydíófa alatt, hallgatva egy ember élettörténetét. Szinte minden írásán érezni, hogy csak töredékét mondja el annak, amit a tárgyról, emberről tud s ami a jegyzőfüzetében lapul. Nem egyszer tölt el bennünket csodálattal ez a szigorú önfegyelmzés. Hogy bírja ki, hogy soha el nem ereszti a tollát, s nem lépi túl legalább néhány gépelt oldallal a megszabott terjedelmet? Nemcsak hogy kibírja, de a kényszerűségből immár erényt csinált, s épp az teszi érdekfeszítővé írásait, hogy érezzük, mennyire duzzasztja a formát a nyersanyag, mennyi minden feszül a mondotok mögött.

Az előbbieknél semmivel sem kevésbé fontos a válogatás, kiválasztás utolsó állomása, amikor arról kell döntenie, mely írásokat menti át a napilap mulandóságából a könyv tartósabb állagába, s mindezt hogyan komponálja meg. Ugyanazt műveli, mint a költő, aki verseskönyvét állítja össze. Hadd említsük a kivételesen egységes kompozíció olyan példáit, mint a *Hűség*, a *Szétosztott magány* vagy a *Nyugalom ideje* cik-

lusok, melyek darabjait nem is annyira a téma hasonlósága, de sokkal inkább a hangulati egység fűzi össze.

Legújabb kötetét a *Zsebtükkör* folytatásának mondja, azzal a különbséggel, hogy „míg abban a porirévizlatokon kívül falur riportok is szerepeltek, ebben kizárólag arcképek sorakoznak; arcok zsebtükkörben”.

Arcképeket ígér tehát Németh István, de az arckép fogalmát a lehető legáltalánosabban értelmezi, úgy, hogy a figura egésze a tettein, élete folyásán, sorsán, hányattatásain keresztül bontakozik ki előttünk. Csak elvétele szentel néhány megszürt mondatot szereplője külső megjelenésének leírására, ám ezek némelyike külön stilisztikai elemzést érdemelne. Az erdei ember például „középtermetű, sovány, keménykötésű... Olyan az arca meg a szája, mintha állandóan füttyürészni készülődne. Állandóan fürkésző apró szemek.” A mocsári embert meg „egészen kicsire szárította az élet, néhány rossz fog van a szájában, szája sarkában örömtelen mosoly, szemét időnként egy pillanatra előnti a fukar férfikönyv”.

Jó ideje tudjuk már, hogy Németh István megkülönböztetett figyelemmel, szeretettel és tapintattal közeledik az idős, hányatott sorsú, elesett és elhagyatott emberekhez. Ennek ellenére sosem téved szentimentalizmusba, hanem következetesen megtartja a tényfeltáró objektív hangját, az ítélkezést pedig az olvasóra bízva. Mindez azonban egyáltalán nem jelent pártatlanságot, kivált közömbösséget a részéről. Ellenkezőleg, a tények hatását fokozza azzal, hogy kommentár nélkül állítja azokat az olvasó elé. Szinte közmondásos a vajdasági szegény ember bizalmatlansága mindenféle hatóság iránt, s az öregebbek még arra is emlékeznek, hogy némely rászoruló és arra érdemest is alig lehetett, vagy egyáltalán nem lehetett rábeszélni a felszabadulás után, hogy „agrár földet” elfogadjon. Általában a régi beidegződést, a főúri, királyi önkény sugallta „tanulmányokat” fogadtuk el magyarázatul. Németh István olyan szerencsétlen ember tapasztalatait beszéli el, aki 1941-ben „osztott földön” kapott házhelyet, azaz a dobrovoljacok földjén, s az ott épített házat a háború után le kellett bontania. Ebből a következő tanulságot vonta le: „Többet én ingyen házhelyet, földet, de még egy rozsdás szöget el nem fogadtam. Pedig negyvenhétben erőnek erejével meg akartak agitálni, hogy írassak földet... nekem a másé akkor se kell még egyszer, ha arannyal vonják is be. Egy barázda se. Semmi. Egy szög se.”

Érzékeli természetesen a szociális különbségeket is, látja, hogy sajnos, ma is vannak szegény emberek, mint a napszámos ott a nyolcadik dűlőben, „ahol olyanfajta szegény emberek laknak, mint jómagam is, arra mindig szegények laktak meg cigányok”. (*A napszámos*) *A Kapaszkodók* szegény embere szintén egész életét nehéz testi munkában töltötte, de például amíg sirásos volt, „nem járt a betegsegély”, s így nehéz öregség vár rá. Nem is csoda, hogy úgy ábrándozik, mint egy népmese hőse: „Az ilyen kis keresetű embernek, mint én vagyok, egy pénzcsináló gépet

kéne kieszelnie: hogy egyszer már az ilyen embernek is sok pénze legyen. Megcsinálnám belőle, ami kell, a többit odaadnám másoknak, más szegény embereknek.” A volt kanász, majd barmos, jelenleg csordás arra büszke, hogy a falu már harminchétszer választotta meg erre a „pozícióra”, s bizik benne, hogy harmincnyolcadszor is újraválasztják. Az igénytelen vajdasági szegényember lelkületét talán az *Aranyszájú ember* című írása fejezi ki a legtömörebben: eldicsekszik vele, hogy az unokái a tengerre utaztak, majd hozzáteszi: „Én, látja, olyan vagyok, hogy ennek is tudok örülni. Ha mi nem juthattunk el oda soha, legalább helyettünk eljutottak az unokák.” Ehhez még annyit okvetlenül hozzá kell tenni, hogy írónk szegény emberei nem lumpen elemek, hanem dolgozó emberek, ha éppen váltókanászok is.

Nem engedi el a füle mellett, ha a vidéki hatalmasságok értetlenségéről vagy túlbuzgóságáról is hall, sőt, a maga módján, alakjait beszélgetve igencsak elmarasztalja őket. A bezdáni Botaniker például azt javasolta a falu előljáróinak az iskola építésekor, hogy annak környékét „telepítsék be a tájunkon honos fákkal, bokrokkal; tegyenek minden facsemete mellé egy táblát: a fa nevével, hogy a gyerekeknek alkalmuk legyen játszódzás közben megismerni ezeket a fákat, ezeket a faneveket... A kis botanikus kert helyett inkább díszparkot csináltak”. A Nagy családról szóló írásból kiderül, hogy ez a tanító család, külön pedig Nagy Bálint tanító egész életét a falu előrehaladásának szentelte. „Nagy Bálintról, hálából, a sakk-klubjukat szerették volna elnevezni a székelykeveiek. De ebbe beleszólt valaki. Ó, nem olyan, aki ismerte őt, olyan valaki, aki semmit se tudott életéről és munkájáról, csak azt, hogy Nagy Bálint kántor-tanító volt.”

Dehogyan vállalkozhatunk mindannak felsorolására, ami Németh István érdeklődési körébe tartozik, hisz őt minden, az élet teljessége, a vidékünk jelene és múltja egyaránt érdekli. Arról azonban mégis szót kell ejteni, hogy milyen gonddal, figyelemmel fordul tegnapi életünk minden emberei, személyi és tárgyi emléke felé. Nem egy írása egy „vajdasági kis magyar néprajz” fejezete. Elénk állítja például az utolsó csődöröst, az utolsó nomádot a pulijával, a bőr- és tollszedőt; az öreg juhással pontosan elmondhatja, mi a szárnyék, a kunyhó, az akol, az iztronga, a bárány, toklyó, apáca, anyabirka, jerkebárány, kosbárány..., a nádazó mester ugyanilyen részletesen adja elő a tetőnadázás munkafolyamatait, kezdve a „belső szegély” fölrakásától a nádkévék elhelyezésén keresztül („általában három sor nád megy egy tetőre”) a szegély fonásáig. Megannyi kiveszőben levő szakma, mesterség, foglalkozás műszavait, szerzőszámneveit ragadja el az utolsó pillanatban a múltó időtől.

A témáknak és a megjelenítés módjának további sorolása helyett szögezzük le, hogy az *Arcok zsebtükörben* tanúsága szerint szó sincs az író elfáradásáról, érdeklődése lankadásáról vagy a közlés intenzitásának

csökkenéséről. Amilyen kimeríthetetlenek a kincsesbányák, amelyekbe lemerül, s ahol még sok kincs vár arra, hogy felszínre hozza, ugyanolyan fáradhatatlannak látszik az író e kincskeresésben.

JUHASZ Géza

ÍZELTŐ A JUGOSZLÁVIAI MAGYAR NYELVJÁRÁSOKBÓL

Jugoszláviai magyar nyelvjárások. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék, 1982

A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézetének *Értekezések, monográfiák* sorozatában jelent meg a *Jugoszláviai magyar nyelvjárások* című tanulmánykötet, mely az 1945-től napjainkig folyó nyelvjárás kutatás eredményeit kívánja összefoglalni. A kötet tanulmányait, dolgozatait Penavin Olga, a jugoszláviai magyar nyelvjárás kutatás jeles szakembere válogatta. Az előszóban vázolja a jugoszláviai nyelvjárás kutatás rövid történetét. A közel 40 évi gyűjtőmunka során számos nyelvjárási szöveget örökítettek meg a magnetofonszalagok, az így begyűjtött anyag feldolgozásával pedig nyelvjárási szótárak, szójegyzékek, nyelvjárási atlaszok, jelenségeírások, néprajzi beszámolók, mesekötetek, balladagyűjtemények, földrajzi névgyűjtemények születtek.

A XVIII. századi nagy telepítések idején és később is sokféle nyelvjárást beszélők telepedtek le ezen a vidéken. Bácska, Bánát nyelvjárási térképét vizsgálva jól megérnek egymás mellett a palócok, a kunok, a szegedi kirajzás ő-zőjei, az Al-Duna mentén a Bukovinából áttelepedett székelyek, de a más nyelvet beszélők is. A telepések megőrizték a hozott nyelvi sajátosságokat, ugyanakkor a más nyelvet beszélő népekkel való együttélést is tükrözi nyelvjárásuk. Az így keletkezett rendkívül színes nyelvjárásainkkal való foglalkozás több szempontból is szükséges. Itt nemcsak a tudományos szempontokra gondolunk, hanem arra a sürgető tényre, hogy a megváltozott kommunikációs körülmények hatására már csak nagyon kevesen beszélnek „tisztn” a nyelvjárásokat.

A könyv szerkezete jól áttekinthető, három nagyobb részből áll: I. Általános, II. Nyelvleírás — ezen belül 1. általános bemutatás, melyben Bácska, Bánát, Muravidék, Szlavónia, Baranya és Szerémség nyelvjárásából ad ízelítőt egy-egy tanulmány; 2. jelenségeírások, 3. szókincs. A III. részben a nyelvatlaszok készítésének műhelytitkaiba avat be a kutató, valamint a Baranya-Drávaszögi és a Muravidéki tájatlászból tesz közzé egy-egy részletet Penavin Olga.

A gyűjtemény I. részében az iskola és a jugoszláviai magyar nyelvjárások kapcsolatából eredően Silling István a *Táji ejtés és regionalitás a kupuzsinai középiskolások nyelvében* című dolgozatában az apatini